

De historiske folkeviser og Nils Ebbesen.

Af

A. D. Jørgensen.

Professor Joh. Steenstrup har i sin bog om „Vore folkeviser fra middelalderen“, der nærmere betegnes som „studier over visernes æstetik, rette form og alder“, i et eget kapitel behandlet de historiske viser, deres alder og troværdighed m. m. Da der i dette kapitel rettes angreb på en række enkeltheder i tidligere af mig fremsatte anskuelser¹⁾, uden at min opfattelse af den hele visegruppes karakter underkastes nogen drøftelse eller overhoved omtales, må jeg ansé det for rigtigt at imødegå, hvad der i prof. Steenstrups arbejde forekommer mig at måtte vække betænkeligheder, og, da samtidig min opfattelse af Nils Ebbesens historiske forhold også fra anden side er bleven underkastet en kritik²⁾, særlig at samle mine bemærkninger om hans vise.

¹⁾ I „Bidrag til Nordens historie i middelalderen“ (1871) findes der afhandlinger om Tovelille, marsk Stig, Nils Ebbesen og middelalderens folkeviser om historiske personer. I det populære „Nordisk Månedskrift“ (Odense 1875) kom hertil løsere henkastede vejledninger til at forstå de øvrige viser af samme art.

²⁾ Af arkivsekretær A. Thiset, Hist. tidsskrift, 6. række, II (smal. 5. række V).

Prof. Steenstrup gennemgår i bogens første kapitler en række forhold i visernes formelle anlæg og forestillingskreds; således om deres brug ved dansen, omkvædets betydning, rim og rytme; dernæst digterens personlige fremtræden („jeg“), hans udtryk for naturen, gudsforholdet osv., samt visernes stil og bygning. Der er i alle disse retninger lagt vægt på at skelne det oprindelige og ægte fra senere tiders forvanskninger og påhæng, såvel som at skille „romanviser“ og andre afarter ud fra den ældre tids enfoldige visestil.

Der er i disse „studier“ nedlagt et betydeligt arbejde, og selv om den mindre kyndige har ondt ved at bedømme, hvormeget af det nye der skyldes forfatteren og hvad der alt kan være fremsat af andre i vor egen eller fremmede literaturer, kan der ikke være tvivl om, at der her er vundet et godt grundlag for en mere indgående kritik af viserne i deres ved håndskrifterne overleverede form, et grundlag, på hvilket man kun kan ønske, at der måtte blive bygget videre, da jo disse viser hører til vor literaturs største skatte.

Bogens sidste tredjedel omhandler en række „historiske viser“, således at her bl. a. de i de første kapitler indvundne resultater søges anvendte på en række konkrete tilfælde, hvad der forresten alt spredt er tilfældet i det foregående for mange andre visers vedkommende. Det er da en selvfølge, at der her er fremdraget værdifulde synspunkter for adskillige enkeltheder og bragt sammenhæng i meget af hvad der ved tidligere undersøgelser af denne art mere behandledes ud af en umiddelbar anskuelse og, om man vil, uvidenskabelige ræsonnementer.

Der synes imidlertid at være en ikke ringe forskel

imellem behandlingsmåden i de første partier og den af de historiske viser. Medens vi hist møder en rigdom af iagttagelser, der ordnes og fremstilles med ro, ligesom de støttes til erfaringer fra andre literaturer, bliver fremstillingen ved de historiske viser, hvor jo alt det udenlandske svigter, springende og urolig, den saglige målestok for visernes bedømmelse skifter gang efter gang udseende, og vilkårligheden i forfatterens rent personlige skøn træder stærkt for dagen. At en stor del af fremstillingen har en spredt polemisk form, rettet tildels mod Svend Grundtvig, Bugge og Storm, men dog især imod mig, synes yderligere at give dette kapitel en mindre heldig karakter.

Hovedspørgsmålet overfor disse viser er jo fra et historisk synspunkt dette, om og hvorvidt de har en selvstændig værd som kilder fra samtiden, altså først, om de overhoved er samtidige. Før vi imidlertid kan gå over til at prøve de kendetegn, som prof. Steenstrup anfører som skelnemærker mellem samtidige og senere digtede viser, ægte og uægte træk i det overleverede, vil det være nødvendigt at fæste opmærksomheden på det udgangspunkt, han herved har taget og som han synes at holde for hævet over enhver tvivl. Han går nemlig ud fra som givet, at den digter, som véd besked med sammenhængen i en historisk tildragelse, også vil sige os (den rette) besked derom. Spørgsmålet er altså kun, om vi har en samtidig, vel underrettet forfatter for os; er dette tilfældet, kan vi også stole på hans vises historiske karakter; viser det sig derimod, at han er galt underrettet, så er han ej heller samtidig. At jeg ved mine fortolkninger af viserne har taget et næsten modsat udgangspunkt, synes prof. Steenstrup helt at have oversét,

hvor omhyggeligt jeg end har gjort opmærksom derpå og søgt at drage det ind under en alsidig drøftelse. Havde han lagt mærke hertil, vilde han utvivlsomt i sagens interesse have underkastet det en sådan drøftelse, da jo dog de egentlige princip-spørgsmål ikke bør lades udenfor al betragtning ved siden af den detaillerede linje- og stavelse-kritik. Efter min opfattelse vil det ræsonnement, som ligger bagved prof. Steenstrups domme — eller flertallet af dem, thi de falder meget ulige —, vel i alt væsentligt kunne gøres gældende overfor krøniker og årbøger, men det er uanvendeligt ved fortællende digte af den art som vore folkeviser. Jeg har for at betegne dette kaldet dem „folkeviser om historiske personer“, ikke „historiske folkeviser“, og jeg har søgt vidtløftig at godtgøre, at de er fremgåede af en mere eller mindre fri poetisk produktion; deres forhold til den historiske virkelighed, således som forfatteren godt kan have kendt den, er ikke af den umiddelbare art, som kan kræves af et kildeskrift, men af en mere sammensat og en finere natur, som det bliver vor sag i hvert enkelt tilfælde at efterspore. Da vi således i hele vor literære betragtning af disse viser er uenige om et grundforhold, som jeg selvfølgelig skal komme tilbage til, er de bemærkninger, som jeg skal tillade mig her at fremsætte om en række, af prof. Steenstrup behandlede viser, af meget forskelligt værd for min egen opfattelse af dem og væsentlig kun beregnede på at vise, hvilke vilkårligheder den naive opfattelse af et direkte forhold mellem virkelighed og visindhold medfører, når den som her jævnlig kommer i konflikt med forfatterens meninger om visernes alder og værd, som i virkeligheden er hentede anden steds fra.

Endnu en anden omstændighed må her tages i betragtning. Jeg har, som jeg tror med rette, skelnet mellem viseemnets oprindelige udformning og den til os overleverede viseform¹⁾. Denne sidste er som regel overleveret os fra tiden omkring år 1600, og kun indre grunde kan yde os nogen garanti for at vi i den har så langt ældre digte; næsten alle er de jo skæmmede af senere tilsætninger, forvanskninger og forglemmelser. Og ikke blot det; der kan i den overleverede form også være omdigtninger af ældre sange, nyere digteres forsøg på at behandle samme emne selvstændigt, således som vi jo kender det fra den nyere tid. Som håndgribeligt bevis for en sådan omdigtning har jeg nævnet de ældste danske viseemners vandring til Island; det er ikke selve viserne der vandrer, men emnet; den islandske digter reproducerer det selvstændigt, efter sin og sit folks smag. Det er derfor ikke nok at det eftervises, at en opbevaret viseform er fra en forholdsvis sen tid; deraf følger endnu ikke, at ikke dens indhold, den i visen nedlagte opfattelse af personer og begivenheder, er langt ældre, samtidig, om man vil; vi har i det tilfælde to tidsaldres og to digteres samarbejde for os: den første har formet det poetiske stof, den anden har, måske århundreder efter, anvendt det i den sang, som blev optegnet, medens den ældre gik i glemme. Alle tiders litteratur viser os dette til overflod, sagn, eventyr, skuespil, viser og heltesange vandrer fra land til land og fra tidsalder til tidsalder, under stadig nye former. For at tage det nærmest liggende, har vi jo de gamle sagnkredse fra fastlandet i nordisk oldtids og middelalders dragt og vore egne

¹⁾ Bidrag, s. 179 ff. (s. 102).

myter og sagn i eventyrviser, altså lige så store eller større spring end der vilde være tale om ved en reproduktion f. e. 1400 eller 1500 af viser fra 1200. — Heller ikke til denne mulighed synes der at være taget hensyn i prof. Steenstrups overvejelser; han har kun villet karakterisere den overleverede form, uden at befatte sig med det spørgsmål, om det er den oprindelige, den til indholdet fuldt svarende, eller ej.

Visen om Erik Emuns drab (1137) er den, som behandler den ældste historiske tildragelse. En undersøgelse af dens enkeltheder fører forfatteren til det resultat, at den „på ingensomhelst måde“ er samtidig; men „den og dens færøske fælle synes i alt fald at bringe den lære, at selv en i sen tid digtet historisk folkeviser kan indeholde navne og oplysninger, som ikke blot ere rigtige, men tillige ukendte eller dog lidet kendte fra andre kilder“ (s. 214). Det vilde efter denne udtalelse have forekommet mig forsigtigt, om det var bleven undersøgt, om visens forfatter ikke måtte mistænkes for at have haft et ældre forbilled, som havde tildannet emnet, og jeg vilde have følt mig bestyrket i en sådan formodning ved den omstændighed, at den er genfundet på Færøerne, hvortil ingen vise, som behandler tildragelser efter dronning Dagmars død, har fundet vej.

Den næste vise i rækken er den om kongemordet i Roskilde og den påfølgende kamp i Jylland (1157). Jeg har fremsat den mening, at vi i denne i alt væsenligt har bevaret den sang, som af en skjald blev sunget for hæren på selve slagdagen, og hvad prof. Steenstrup anfører herimod har ikke kunnet overbevise mig om noget andet. Visen giver i korte træk en fortælling om de begivenheder, som gik forud for den givne situation,

afgørelsen med våbenmagt mellem Valdemar og Sven. Knud var den (i Jylland) folkekære konge, hvis parti Valdemar nu skulde støtte sig til; søsteren Sofie var hans brud; Knuds drabsmænd var Sven og Ditlev; netop disse personer danner derfor handlingens midpunkt. I sine enkelte træk er visen netop så nær op til kildernes beretning og dog så selvstændig, som man med disse forudsætninger for øje kunde vente; en fri digterisk behandling kunde der jo her ikke være tale om. Af Saxo véd vi, at Valdemar straks ægtede Sofie for at hun ikke skulde falde i fremmede hænder, hvis han havde uheld. Men særlig betegnende forekommer slutningsafsnittet at være, hvor der (aldeles selvstændigt) berettes, at Valdemar og hans mænd drager omkring til stævne og ting for at ægge bønderne til at gribe til våben, ligesom der fortælles om Skjalmsønnerne efter Knud Lavards drab, — Saxo nøjes med at fortælle om Viborg landsting. I denne slutning bunder da også omkvædet, der — hvorledes det end er forvansket — tydeligt indeholder en opfordring til at samles til strid.

Steenstrups kritik af denne vise bevæger sig imellem de to yderpunkter, at det, der gives, er „alt for korrekt“, og at det er „ubekræftet“. Når Sven tilbyder „Nilaus“ sin søster, „er der heri en urigtighed, idet Sven ikke vides at have haft søstre“. Men véd vi da, at han ingen havde, siden det er en „urigtighed“? Og det hedder videre: „Imidlertid er dog denne part af visen, midlet, hvorved Ditlev lokkes til at udføre gerningen, stadig ubekræftet af historien, selv om den måtte være sand“ (s. 217 fl.). Så eftervises skildringens overensstemmelse med de skrevne kilder m. h. t. mordet i Roskilde og der sluttes: „I alt dette findes således intet, som særlig

kan bringe os til at tænke på en samtidig. Visens forfatter har haft de samme kundskaber som de velbekendte kilder, men ikke mere.¹⁾ Af denne kritik fremgår der da med tvingende nødvendighed dette ene, at det overhovedet ikke kan være sandt, hvad Saxo fortæller om sangeren, der foredrog en vise om mordet. Thi hvorledes skulde denne vise vel have lydt? Havde han beskrevet begivenheden som den var foregået og senere blev fortalt i de skriftlige kilder, så var det jo „alt for korrekt“, fortalte han andet og mere, så var det „ubekræftet“. Denne begivenhed kunde først besynges efter Saxo og Sven Ågesen, og så var det en dårlig vise!

For at kunne behandle den nærmest følgende sangkreds (dronning Sofie) i en anden sammenhæng springer jeg herefter til visen om kong Valdemars fangenskab (1223—26). Om denne vise påstår prof. Steenstrup imod mig, at den er af meget nyere oprindelse (c. 1500), og hvad han i den henseende anfører er vistnok fuldt overbevisende; det kommer os her til gode, at en sammen-

¹⁾ Af enkeltheder i Steenstrups kritik imod mig skal jeg fremhæve følgende. Visen taler om „Esberns svoger“, hvad jeg rettede til „Esberns måg“; men dette findes ikke tilstedeligt, fordi måg som oftest eller nærmest betyder svigersøn. Begrebet svoger skulde altså slet ikke kunne udtrykkes? „Svigersøn“ er jo det principale led i alt slægtskab ved giftermål, det retstiftende; derfor forekommer ordet måg især i denne betydning i lovene; men det omfatter jo alle svigersønnens frænder. St. forkaster det midlertid her for at sætte Snare i stedet og således berøve visen en original efterretning. — Sønne (Sune) forandrer han til Tenne, hvorved et andet originalt træk udslettes. — Det benægtes, at Valdemar 1157 kunde kaldes „af hellig rod“, skønt han i forening med Sven, hans nuværende modstander, 11 år tilforn havde taget Knud Lavard op af graven som en helgen; hvor var det muligt, at man i en æggende sang imod Sven kunde undgå at minde derom?

ligning af så mange viser har givet en pålidelig målestok for en række ydre kendemærker. Her opstår dog for mig det spørgsmål, om ikke emnet har været tildannet i en tid som lå begivenheden nær, thi den påstand, at sangen stammer fra „en slet historiker og en tarvelig rimer“, „der finder på at anbringe sin historiske viden tilsat med en god del opdigtelse i en vise“ (s. 260), forekommer mig at være en miskendelse af, hvad der i sig selv er poetisk, om det så digtes 1230, 1500 eller et hvilket somhelst andet år, — men om smagssager er det jo vanskeligt at disputere. At denne digter har en anden tone end den latinske poet fra samtiden, forekommer mig at være en aldeles overflødig bemærkning af prof. Steenstrup, eftersom jo ingen mere ubetinget end han måtte fordømme enhver dansk vise, som faldt ind i denne tone og vilde give sig ud for folkevise. Mig forekommer det, at der i digterens skildring af kongens længsel efter hjemmet, sønnernes anstrængelser for at samle løsesummen¹⁾, og selve hjemfarten, da kongen fra fremmerstavn stirrer ud imod Danmarks strande, indtil „hans øjne runde i tåre“, er nedlagt en poetisk opfattelse, som ingen „slet historiker og tarvelig rimer“ så let finder på.

Viserne om kong Valdemars dronninger, Dagmar og Bengerd, lider en meget ulige behandling, uden at der, som det synes, anføres egenlige grunde derfor. Forfatteren finder skildringen af Dagmar som den blide elske-

¹⁾ Sml. et brev fra 1220, der viser at grevinde Johanne af Flandern har opkrævet et gavestød til indløsning af grev Ferdinand (auxilium in redemptionem karissimi domini et mariti mei F. Fl. et U. comitis). Warnkönig, Flandrische Staats- u. Rechtsgesch. III. 2. Abth. s. 29.

lige dronning bekræftet af historiske træk, men det nævnes ikke, at visen lader hende blive givet bort af sin fader (der havde forskudt hustru og børn), eller at hun døde i barselseng med en dreng, som i virkeligheden var født af en anden moder, ligesom hun efter sin død kaldes til live igen af sin husbond. Hvad derimod Bengerd angår, vil forf. ikke lade det gælde, at hun har været forhadet og at man har ansét hende for ond og hård, skønt det ene synes afhjemlet lige så godt som det andet. Hendes folkelige navn (Ben-Gerd og Brigin-Hild) indeholder en fordømmelse, ligesom Dag-Mar en lovprisning, og den omstændighed, at hendes hoved i graven var vristet ud af sit rette leje, medens en sten var lagt i steden, tyder ikke på venlige tanker hos dem, der havde graven under deres tilsyn. Hvorledes endelig det, at skildringen af Bengerd er et poetisk modstykke til Dagmar, kan tyde på at de er fra en forskellig tid, er ikke let at se; det modsatte forekommer at ligge nok så nær.

Prof. Steenstrups vilkårlighed i at vælge og vrage de historiske viser træder dog især klart for dagen, når man sammenligner hans behandling af viserne om dronning Sofie og dem om marsk Stig; hvad der fortælles om den onde dronning i det 12. århundrede, henvises efter et rigoristisk forhør til fablernes verden, hvad der synges om den navnkundige marsk mødes med undskyldende overbærenhed, — en domfældelse her vilde da også have været alt for dristig.

Jeg har til sin tid søgt udførlig at eftervise de historiske træk, som danner grundlaget for viserne om Tovelille og liden Kirsten, og skal ikke her komme tilbage til dem, siden prof. Steenstrup ikke indlader sig på en

sanlet imødegåelse; jeg skal indskrænke mig til at vise, på hvor løs en grund hans kritik af visernes karakter-skildring hviler.

Hvad handlingen i de to visekredse angår, mener han, at en slig „merovingisk grusomhed“ ikke hører hjemme hos os (s. 236). Der siges dog om kong Valdemar midt i en varm lovtale over alle hans store og gode egenskaber, at han var „grusom mod sine egne, mere end ret var“. St. gør med rette gældende, at der herved ikke skal tænkes på hans slægt; thi „sui“ bruges om kongens mænd, hans følge og hans hær. Men deri ligger da tillige, at det anførte udsagn ikke kan henføres til den imod hans fjender 1157 øvede grusomhed, ej heller til den hårdhed han øvede mod de skånske bønder og som Saxo omtaler i al spagfærdighed; thi hverken overvundne fjender eller bønder var „sui“. Kongen må også have vist en utilbørlig grumhed mod sine folk, og til dem hørte bl. a. Buris og Magnus, der, så vidt man kan skønne uden lov og dom, blev satte på Søborg; hvorledes man dér blev behandlet, véd vi af senere tilfælde. Det er jo bekendt nok, at man dengang og længe efter var fortrolig med de største råheder, hvor det gjaldt at straffe en afvæbnet fjende, og når Valdemar midt i en lovtale stemples som grusom, kan det ikke bortforklares. Det skal heller ikke skjules, at han havde vist sig troløs som han var grusom, thi ved løfter om gods og et godt giftermål lod han sig lokke til at forråde sin konge og nære frænde, det samme som Buris og Magnus senere anklagedes og, forudsat at de var overbeviste om det, med rette straffedes for. At Saxo, der søgte beskyttelse for sig og sit værk hos Valdemars og Sofies sønner, ikke fortæller om skyggesiderne i deres

liv, kan vel ikke undre nogen; des mere har det at sige, når han, som jeg har gjort opmærksom på, anden steds i sin historie roser en dronning, fordi hun var blid og kærlig mod sin ægtefælles friller.

Men det drejer sig jo ikke om at konstatere, at visernes fortælling er bogstavelig sandhed, at Tove er bleven dræbt i badstuen og Kirsten under kongens svøbe; spørgsmålet er, om digteren har haft ret i at tiltro kong Valdemar og dronning Sofie et sind, der kunde føre til slige handlinger, og der er så vidt mig bekendt intet overleveret, som kunde tale derimod, adskilligt som taler derfor, — helt bortset fra visernes eget vidnesbyrd.

Viserne om dronning Sofies grumhed forkastes altså; hvad ondt der siges om hende stemples som lige så uhistorisk, som hvad der siges om Bengerd. Men fra hvilken tid er da disse viser? derom siger forfatteren intet. Er det da ikke mærkeligt, at vi genfinder dem på Island, som ikke har modtaget en eneste vise fra Danmark, hvis handling ligger efter 1200, og at de møder os her ikke i oversættelser, men i en selvstændig bearbejdelse ud fra selvsamme poetiske grundemne? Dette fortjener dog en forklaring; men kan der gives nogen anden og bedre end den gamle, at indvandringen af fremmede emner til Island er ophørt samtidig med, at den egenlige sagadigtning tog sit opsving, og at disse emner derfor må være ældre?

Overfor viserne om dronning Sofie kan stilles den række, som samler sig om marsken Stig Andersen.

Det er så sin egen sag at udelukke hele marsk Stig kredsen fra de historiske viser, og forfatteren har ej heller haft mod til det, skønt de kun kan reddes ved en skrigende inkonsekvens. „Resultatet af disse (under-

søgelse)“, hedder det (s. 288), „må fastslås således, at viserne vel ikke give den historiske virkelighed, men dog heller ikke afvige længere fra den, end at vi godt kunne tænke os dem digtede i de nærmeste åringer efter mordet. At marsken stilles i forgrunden, stemmer fuldkomment med de virkelige forhold og samtidens tro. — Men digterne af disse viser have tillige grebet rygget om, at forhold i marsk Stigs familie skulde have givet anledning til mordet, og her have de da udmalet sig situationen med digterisk frihed. At flyvende motiver fra andre traditioner iøvrigt ere blevne benyttede er vel utvivlsomt.“

Med den målestok for øje, som er bleven anlagt på de ældre viser, er dette overordenlig liberalt, thi visernes anmodninger til at lægge bånd på vor virkelighedssans og vor historiske viden er meget store. Det kan endda gå med sangen: „nu stander landen i våde“, skønt det er hårdt nok at tænke sig drabsmændene drage ligesom i flok og følge til Ribe, Jyllands største by, for at lade sig sy de munkedragter, der skal skjule deres forbrydelse; men overalt hvor Stig bliver hovedpersonen, glipper ethvert forsøg på at fastholde historien. Denne meddeler os, at ni adelsmænd blev dømt fredløse som delagtige i kongemordet, visen kender kun den ene; historien fortæller om politisk misfornøjelse, visen kender kun ét motiv, den forførte hustru. Denne modsætning, mener prof. Steenstrup, lader sig dog meget vel overvinde; kun på ét punkt går det noget trangt: „Det må indrømmes“, hedder det (s. 278), „at traditionen i én henseende gør marsken uret; han var måske ikke selv tilstede i Finnerup.“ — „I én henseende!“ Visen står, som vi vil få at se, aldeles parallel med den om Nils Ebbesen; ligesom i denne er helten (helt uhistorisk) gjort

til eneste fører for drabsmændene; man tænke sig nu den mulighed, at en historisk kritik kom til det resultat, at visen om N. E. var samtidig og pålidelig historie, kun at det måtte „indrømmes“, at traditionen „i én hen-seende“ gjorde ham uret: han havde måske slet ikke selv været med i Randers!

Vi har da en historisk kritik af vore folkeviser, som i samme åndedræt og med samme sikkerhed, polemisk vendt mod enhver afvigende mening, i visen fra 1157 finder „en urigtighed“ deri, at der tillægges Sven en søster, som ikke er historisk bekendt, og finder et eller andet „stadig ubekræftet af historien, selv om det måtte være sandt“, — medens visen om marsk Stig erklæres for samtidig, skønt den lader fru Ingeborg være handlingens drivfjeder og på trods af al historie lader marsken med sine folk udføre drabet og forkynde det på Skanderborg. Fremdeles en kritik, der finder viserne om Dagmar historiske, skønt de lader hende dø i barselseng, hvad der mildest talt er „ubekræftet af historien“, og hendes sjæl blive kaldt tilbage til legemet, medens visen om Bengerd, der giver et levende billed af hendes onde og hårde sind og lader dette, ligesom Dagnars fromme hjerte, få sin fortjente løn, forkastes som uægte. Endelig en kritik, som forkaster visen om dronning Sofies onde vilje til sin mands elskerinde og søster, medens visen om Nils Ebbesen, der så grovelig forsynder sig mod historien og tilmed mangler omkvæd (den betingelse, uden hvilken ellers ingen historisk vise undgår sin dødsdom), gøres til et formeligt sandhedsvidne imod de skriftlige kilder. Og alle disse domme fældes stykkevis, på grundlag af formelle ejendommeligheder, fortrin eller mangler, ved de opbevarede håndskrifter, og på et per-

sonligt skøn om væsenligt og uvæsenligt, der synes at være så vilkårligt som vel muligt.

Det er min overbevisning, at man ikke vil kunne komme til en tilfredsstillende fortolkning af disse folkeviser, uden først at klare det grundspørgsmål, som jeg for 20 år siden fremdrog til drøftelse overfor Svend Grundtvigs bestræbelse for overalt at hævde visernes troværdighed i rent udvortes forstand. I alle tilfælde bliver det nødvendigt her at komme tilbage til, hvad jeg dengang fremsatte, for at få det rette udgangspunkt for undersøgelsen af Nils Ebbesens-visen.

I afhandlingen om „middelalderens folkeviser om historiske personer“ henviste jeg først til hvad alt Anders Vedel udtaler: „Og hvis (hvilke) som kaldes historiske digt, de ere fast stykket historier, som ikke ere fuldkommeligen beskrevne med alle omstænde, som det sig burde. Thi poeten tager ikkun af den hele historie det besynderligste, som hannem vilder (behager) og tjener til sit forsæt. Dette danner han efter sin poetiske art og frihed og lader så hver dømme derom og tage deraf hvad hannem lyster.“ Ligeså siger N. M. Petersen, efterat have omtalt rimkrøniken: — „eller den (visen) er digtet efter en vis historisk begivenhed, og hensigten er ikke egenlig at fremstille denne, men at benytte den til poetisk brug, så at begivenheden ikke er hensigt, men middel, hvilket er den egenlige sande kæmpevis.“ — Disse almindelige udtalelser søgte jeg nærmere at præcisere og begrænse. Jeg kom da til det resultat, at den historiske folkeviser i sin egenlige blomstringstid i emnernes behandling stod jævnsides med den omtrent samtidige islandske sagaliteratur, som en historisk digtning, bunden til det givne stof, men dog fri i sin benyttelse af det, i visen

selvfølgelig langt friere end i den prosaiske fortælling, selv hvor denne behandler et fjernere liggende stof.

Visedigterens frihed, mente jeg, er en potensering af sagnets. „Har det ideelle element i begivenheden fået overhånd (i overleveringen)“, hedder det (s. 169), „da vil det efterhånden stræbe at skaffe sig et fyldigere og simple udtryk, end det i virkeligheden fra først af havde fået: det uvedkommende glemmes eller stilles i skygge, det „betegnende“ udfolder sig, det vinder i klarhed og tiltager i omfang, enkelthederne skifter udseende og plads, og umærkeligt bliver helheden en anden. Er denne udvikling ubevidst og ligesom umærkelig for traditionens bærere, da står vi foran sagnet; er den forsætlig og udsprungen af den enkeltes bevidste vilje, da har vi digtningen . . .“ „...Folket digter langsomt og ubevidst, som havet afsætter land: de faste former afslibes, de tilfældige mangler udfyldes, den golde grund begynder at føde urter og blomster. Den enkelte derimod skaber bevidst, pludseligt, som de plutoniske kræfter: historiens faste skorpe brydes igennem, og der dannes himmelhøje bjerge dér, hvor der før var uanselige banker.“ Og om forskellen mellem de mere fuldendte sanggrupper og de mindre stort anlagte enkelte viser hedder det længere fremme: „Den rigtige opfattelse af de forskellige viser om historiske personer er derfor vistnok den, at det, de mest fuldendte nåede, tillige var det, som foresvævede dem alle, bevidst eller ubevidst.“

Ved behandlingen af Toveviserne er jeg kommen nærmere ind på dette. Efter en udvikling af den danske og islandske vises fælles indhold hedder det: „Dette er da viseemnets tankegang; spørgsmålet er nu, om den er historisk eller ikke Dette spørgsmål må, for at

kunne besvares fyldestgørende, deles i to: er den historiske situation og de handlende personers karakter og forhold sand; og hvis dette er tilfældet, er da den ydre krisis i dette forhold historisk? Eller har omvendt denne begivenhed fundet sted, men i en anden sammenhæng og ifølge andre grunde?" Efter en længere udvikling af den formentlige sandhed i visens opfattelse af Valdemars karakter, fortsættes derpaa: „Der synes således at være aldeles overvejende grunde til at antage Tovevisens karakterskildring og dens hele givne situation for historisk sand. Heraf følger imidlertid ingenlunde, at også dens handling er historisk, at dette forhold også førte til denne krisis Digteren tiltager sig den ret at lade skæbnen udvikle sig efter hans retfærdighedsfølelse, eller efter den tankegang, han har fundet eller lagt i emnet; der kunde ingen vanskeligheder opstå heraf på en tid, da alle kendte de virkelige forhold og ikke søgte historisk oplysning men poetisk opløftelse i sangen.“ — Hertil slutter sig endelig, hvad der alt forhen er berørt om muligheden af, at det i samtiden skabte viseemne kan være optaget længe efter til fornyet behandling, så den overleverede form er ny, medens fortællingen er gammel: hånden er Esavs, men røsten Jakobs. — Det forekommer mig stadig, at en drøftelse af disse spørgsmål vilde have været på sin plads i en ny værdsættelse af de enkelte historiske viser, og at det vilde have været nok så væsentligt at gå ind på dem som at kritisere en række enkeltheder i mine studier; står nemlig min opfattelse sin prøve, da betyder jo denne kritik lidet eller intet; kan den derimod kuldcastes, da er det unødvendigt at forfølge alle dens enkelte udslag.

Jeg skulde dog næppe være kommen tilbage til et ungdomsarbejde som mine forlængst afsluttede studier over de historiske folkeviser, men rolig have overladt dem som så meget andet til den skæbne, man vil unde dem i litteraturen, hvis ikke hensynet til min opfattelse af Nils Ebbesen havde været. De polemiske sidehug af prof. Steenstrup er jeg så vant til og har jeg i så mange år fundet mig i, at de heller næppe nu vilde have givet mig pennen i hånd; men Nils Ebbesens historie har for mig en så stor interesse, ligesom den atter for nylig er bleven fremstillet af mig (i Biografisk leksikon) og derefter gjort til genstand for angreb fra anden side, at en klaring af de herhen hørende spørgsmål måtte forekomme mig at være i høj grad ønskelig. Det foregående er kun en nødvendig indledning hertil.

Prof. Steenstrup siger om Nils Ebbesens-visen (s. 207): „Den giver en skildring af begivenheden i Randers den 1. April 1340, der ikke blot levende tiltaler vor nationale følelse, men som virker ved en indre sandsynligheds magt og en mærkelig talende anskuelighed, hvorhos den, hvad der er vitterligt for alle, ikke har nogen kilde imod sig, der kunde bestemt bestride dens rigtighed.“

Efter hvad forhen er anført, ses det jo let, at der her anlægges en helt anden målestok end den, der bruges ved forskellige af de ældre viser; der tillægges digtets „indre sandsynlighed“ en selvstændig betydning, og den omstændighed, at ingen kilde (formentlig) „bestemt bestrider dens rigtighed“, tages med i beregning til fordel for dens troværdighed. Det forekommer mig, at forfatteren efter det på marsk Stig visen anvendte synspunkt ikke er berettiget til at tillægge dette sidste nogen betydning, thi dette samtidige digt har jo et hovedpunkt,

som „bestemt bestrides“ af kilderne, skønt det har en „indre sandsynlighed“, hvis magt er nok så stor som det andets. På den anden side er det lige så vist, at det ikke er nok at eftervise, at de i visen nævnte mænd er historiske personer; thi det viser jo kun, at digteren har kendt disse navne, om man vil, har levet samtidig med dem, men aldeles intet om, hvorvidt han har haft til hensigt at meddele os den viden om deres forhold og handlinger, han selv har haft. For at få rede på de herhen hørende spørgsmål må vi se lidt nærmere på selve den overleverede vise.

Hvad der da først må være os påfaldende er den mangelfulde form, hvori den er overleveret os. Først dette, at den intet omkvæd har. Intet under, at prof. Steenstrup helt forbigår dette i sin udvikling af dens fremragende egenskaber, men kun i forbigående nævner det ved omtalen af omkvædet (s. 111). „Fælles for alle omkvæd er“, hedder det (s. 79), „at de anslå stemningen.“ Var der et sådant omkvæd om denne vise, hvorledes kunde det da gå tabt? følte man ingen trang til at fastholde stemningen i en vise, der besynger en så enestående bedrift? Det hedder jo videre (s. 88): „Det må ganske sikkert hævdes som en hovedsætning, at en folkevise altid har omkvæd, og at enhver vise, som ikke har noget sådant, enten har i tidens løb sat det over styr eller også aldeles ikke er en ægte folkevise.“ Forf. har derefter gennemgået en række viser uden omkvæd og eftervist, at for deres vedkommende er det sidste tilfældet, de er ingen ægte folkeviser; det vilde for vurderingen af N. E. visen have været heldigt, om også kontraprøven var bleven gjort, og det var bleven eftervist for enkelte eller i det mindste en enkelt af „de få

andre“, at de skønt uden omkvæd dog er ægte folkeviser. Det bliver altid en højst betænkelig sag for denne vise, at den i ingen af sine bevarede 5 håndskriftformer (i 9 håndskrifter) lige så lidt som i den overlevering, Vedel har kunnet opspore, har noget omkvæd. Har den aldrig haft noget — og dette synes unægtelig at ligge nærmest —, eller har den „sat det over styr“? „Her er nu tvende kår, og intet af dem er godt.“

Dette skal jeg dog overlade andre at bedømme i en større sammenhæng og straks gå over til at omtale en anden mislighed, den nemlig, at visen er overleveret os i flere forskellige former. Allerede i min tidligere afhandling har jeg eftervist dette, uden at det er blevet optaget til drøftelse af prof. Steenstrup; jeg skal dog nu gå nærmere ind på dette spørgsmål, efterat jeg er vendt tilbage til undersøgelsen af det som væsenlig nyt.

Der haves da først to hovedformer af visen, af hvilke den ene kan betegnes som den almindelig gængse og kendte, den, Vedel har ladet trykke, og som desuden findes i de hos S. Grundtvig aftrykte håndskrifter A, C og D; den anden (S. Grundtvig B) har jeg antaget for oprindeligere, fordi den både i sit hele anlæg og i de fleste enkeltheder formentlig er både bedre bevaret, mere helstøbt og poetisk gennemskuelig (trykt i mine „Bidrag“, s. 278). Vi skal nu se noget nærmere på dette forhold. Fælles for alle de overleverede former er den første halvdel (A 1—37, B 1—33): efter den korte indledning en samtale mellem greven og N. E. ved Randers strand, derpå en samtale mellem denne og hans hustru i hjemmet, hendes råd at dræbe greven og at skjule sit farlige ridt ved at lade hesteskoene vende. Derefter har B, i

hvilken dette første parti er ulige bedst bevaret, følgende fremstilling, der dog afbrydes af forskellige indskud:

34. Det var Nilavs Ebbesen,
han taler til svende sine:
„hvilke ville mig følge,
og hvilke ville nu fly?”
35. Hvilke ville mig følge,
de række mig hånd på ny,
hvo som orlov have vil,
han sige mig det ret nu (så fri?).⁴
36. Op da stode de dannesvende,
de svared' deres herre frit:
„Vi ville nu med eder ride
og vove vort unge liv.”
37. Så rede de i fruurlund,
der bunde de deres heste,
så ginge de i gården ind,
greve Gert så vilde de gæste.
41. Det var Nilavs Ebbesen,
han klapped' på døren med skind:
„Stander op, greve Gert,
og lader mig til eder ind!”

Derefter følger så en samtale, i hvilken Nils, der foregiver at være et bud fra grevens søn, bringer glædelige efterretninger, bl. a. at han selv er bleven hængt; dette gør greven uforsigtig:

46. De lukte op den greves dør,
at buddet skulde indgå,
da var det Nilavs Ebbesen,
han monne til sengen gå.

Greven giver nu gode ord og taler om forlig, men han bliver dræbt „over sengestokken“, og sengens fjæl ud imod stuen. Slutningen er i håndskriftet forvansket; svarende til, at hestene bindes i fruurlund, har der utvivl-

somt været et vers som A 67: „N. E. tren til sin hest“ o. s. v., ligesom verset om kærlingen med de to brød da kan have endt sangen¹⁾).

Som det vil ses, er denne form af visen aldeles uhistorisk i sit anlæg, men den har den fordel virkelig at være en helhed med „en indre sandsynligheds magt“: listen at vende hesteskoene svarer til, at man er på færde om natten og at helten lokker greven til at lade den faste dør åbne, og således også til de ord, greven bruger om sin modstander:

8 (Vedel 11). „Nils Ebbesen, du er en listig mand,
dertil er du from,
hvor du kan ikke overkomme,
der rider du lang vej om.“

Men ved siden af denne fremstilling er der vers, som tyder på en anden, der gik i stik modsat retning. Tiltalen til svendene er her ikke den jævne stilsfærdige opfordring til at træffe sit valg og gå til et alvorsfuldt eventyr, men et stærkt opråb:

A 38. „I æde og drikke, I dannesvende,
I gøre eder fuld glade!
først denne nat forgangen er,
da fange vi dagen i stad.

39. Dagen kommer ej, før solen skin,
så få vi tidende ny,
så vil jeg på mine svende se,
hvilken fra sin herre vil fly.“

40 = B 36.

¹⁾ Sml. Steenstrup, s. 307 flg. — Versene om hans landflygtighed strider vistnok mod udtalelserne om dette vilkår overfor greven og hans hustru.

Overfaldet skildres saaledes:

51. Greven ud af vinduet så,
han så de blanke spjude:
„så usel jeg til Danmark kom,
Nils Ebbesen holder der ude!“
52. De stødte på døren med skjold og spjud,
de nagler ginge alle i stykke:
„Est du herinde, grev Gert,
vi ville dig en skåle tildrikke!“

Her er helten altså til hest, og det er højlys dag; han kommer med en overvældende magt; straks greven ser ham, er det ham klart, at spillet er tabt. Der er ikke tale om nogen list, Nils Ebbesen spørger truende: „er du herinde?“ — greven er ikke i sengen, men ved vinduet, og digteren lægger vægt på at få slået fast, at det er en dagens dåd¹⁾.

Disse to fremstillinger skulde synes absolut uforenelige, i alle tilfælde er det sikkert, at de ikke kan have haft hjemme i samme oprindelige digtning. Alligevel er de splidsede sammen i alle visens opskrifter på den ene (B) nær; optagelsen af det nye har ikke hindret bibeholdelsen af det ældre.

Men alt i opskrift B findes der partier, som gør brud på helheden og ikke kan have været oprindelige i

¹⁾ A 44, i omtalen af svend Trøst, siges: „den samme dag før aften kom“. 64: „greven blev om dagen slagen og ikke om natten med alle“. D 23: „først denne nat forgangen er, så vil N. E. ride“. A har tankeløst beholdt verset om halshuggelsen „over sengestok“ (57), medens C og D undgår det. Når der iøvrigt i disse håndskrifter er tale om sengen, spiller den samme rolle som vor tids sofa: D 38: „vi sætte os neder på en seng“ o. s. v.; sml. D 5 og 39; C 45; A 53. — At N. E. er tilhest, ses ikke blot af A 51, men også af C 40: „N. E. selv til døren red“.

denne forbindelse. Mellem de ovenfor anførte vers 37 og 41 er indskudt den bekendte fortælling om svenden Trøst, der tager orlov, da de kommer til Randers bro, men dog tjener sin herre bedst „samme dag før aften“; alene dette sidste viser, at den hører hjemme i en sang, der henlagde drabet til dagen, og hele fortællingen er uforenelig med grevens ophold på „en gård“. Hertil svarer atter et slutningsparti om broens tilintetgørelse efter drabet. Endvidere findes også her fortællingen om Ove Hase, der blev dræbt på Randers gade eller bro. Denne kamp, der skildres i miserable vers, falder usigelig mat efter grevens drab og kan sikkert ikke skyldes den oprindelige digter, som aldrig vilde have skæmmet sin fremstilling af en helstøbt bedrift med en sådan efterslæts-begivenhed¹⁾.

I et andet håndskrift findes endelig begyndelsen af en iøvrigt tabt episode om Nils Ebbesens ridt til Bygholm, til samtale med Knud Ebbesen, straks efter hans hustrus gode råd; desværre afbrydes håndskriftet netop på dette sted (E 25).

Der kunde vistnok rejses tvivl om, hvorvidt dagversene og disse indskud tilhører en selvstændig gammel vise, eller om de senere er tildigtede for at lempe på en altfor uhistorisk fremstilling. Der kan anføres adskiligt for hver af disse opfattelser. Vedels eksempel viser tilstrækkeligt, at man tillod sig senere forbedringer i retning af den historiske overlevering eller en bestemt tendens, og ingen vil kunne benægte, at det samme alt kan have fundet sted 100 år tidligere; på den anden side viser dobbeltheden i den samtidige fremstilling af drabet

¹⁾ I min ældre afhandling havde jeg helt fjernet denne episode.

i Finnerup, at der også måtte kunne tænkes på noget lignende her. Når der imidlertid hensés til den omstændighed, at visens første halvdel svarer nøje til grundlaget for formen B (natten og listen), ligger det dog nærmere at antage, at den gamle vise er kommen under behandling af en yngre slægt, som ikke vilde se Nils Ebbesen fremstillet som en mand, der sejrede ved sin list, men som den, der gik lige til målet og brød sig sin vej uden tanke om egen sikkerhed. Den historiske kunds-kab gik jo tildels i samme retning, og den havde desuden fortællingerne om Ove Hase og Randers bro. — Men hvorledes vi end vil opfatte sagen, bliver det vist, at den foreliggende form, således som Vedel og de med ham beslægtede håndskrifter har den, er en sammenblanding af to grundforskellige fremstillinger, som det ikke er lykkedes at forsones, men som i virkeligheden på den mest forstyrrende måde bryder handlingens enhed. Vi skal nu i det enkelte se, hvorledes fortællingen skrider frem i denne traditionelle viseform, foreløbig uden hensyn til de historiske kilders beretninger.

Dobbeltheden begynder, som foran påvist, med opfordringen til svendene til at erklære sig; her har ingen af de opbevarede viseformer forsøgt nogen mægling, B står ene overfor alle de andre. Men straks efter begynder sammenblandingen. Skønt A senere lader N. E. „holde“ foran grevens dør, har den dog ikke villet bortkaste verset om, at hestene bindes i fru-erlund; men hvad der gav god mering, når talen var om et overfald på en gård, i hvis fru-erlund hestene lades tilbage, bliver meningsløst, når man skal tænke på et ridt til Randers ved højlys dag. Hvad der har forført, sikkert ikke den første omdigter, men senere kompilatorer til at beholde

dette vers, var rimeligvis den omstændighed, at der syd for Randers bro lå en herregård Fruerlund, så man kunde tro at finde en historisk tilknytning her. Men det er unægtelig en barok situation, at en flok ryttere om dagen kommer til en gård, med bagvendte hestesko for at skjule deres færdsel, og så sætter deres heste ind, før de drager over Randers bro. Hvilken opsigt måtte de ikke vække overalt, hvor de kom frem, uden hensigt og til den største fare for dem selv. Og så skulde endda Nils Ebbesen bagefter komme ridende til grevens dør!¹⁾

Nu kommer optrinet ved Randers bro; Nils gentager sin opfordring til at tage orlov, og svend Trøst — (navnet dannet som „broder Rus“ o. l.) — forlader ham for inden aften at tjene ham allerbedst.

Her viser der sig nu en dobbelt form for ordningen af det følgende vanskelige parti. A (og Vedel) tager ganske naivt først fortællingen om listen: „det var N. E. han klapper på døren med skind“, og hele samtalen mellem greven i sengen og helten udenfor døren²⁾, for derefter pludselig at lade greven se ud af vinduet og Nils holde til hest udenfor, hvorefter så døren brydes, og samtalen genoptages med det tragiske udfald.

¹⁾ At den digter, som foretog visens omdannelse, ikke tænkte på at medtage verset om fruierlund, ses alt af scenen ved Randers bro. Da N. E. her opfordrer til at tage orlov, begærer svend Trøst „dertil sadde og hest“. Dette falder i alle tilfælde langt naturligere, når det siges af en rytter, end hvis der var tale om at få tilladelse til at gå tilbage for at få en hest udleveret hos dem, der havde tilsyn med dem.

²⁾ A har her bevaret et oprindeligt vers, der er tabt i B:

47. „Est du hertug Henriks bud,
du lad dig ikke forlange:
du mød mig imorgen i broderkloster
imellem messe og ottesange.“

Opskriften D har derimod ikke slået sig til ro med denne rent udvortes sammenblanding af uforligelige elementer; den har udskilt den (mislykkede) list som en helhed for sig og overført den til en anden „smådreng“, der ligesom svend Trøst tager orlov ved broen og rideren uafvidende iler forud til grevens sovehus for at bane vej for sin herre. Først da han ingen veje kommer, bryder Nils, der imidlertid er kommen til stede, ind igennem døren. Derved er der virkelig opnået en ny helhed, uden at noget af det oprindelige er gået helt tabt; men forsøget er dog næppe ret heldigt. — Karakteristisk er det, at N. F. S. Grundtvig har haft den umiddelbare følelse af, at den mislykkede list ikke var i visens ånd og helten værdig, hvorfor han har udeladt de pågældende vers i sin udgave¹⁾.

Men står det således med visens indre sammenhæng og harmoni, så bliver det dog værre, når vi betragter den i forhold til de pålidelige historiske efterretninger om overfaldet i Randers.

Allerede den første halvdel af visen, der intet lader tilbage at ønske i poetisk henseende, må vække historiske betænkkeligheder. Vi véd, at greven i Randers faldt i en hård sygdom, så han endog var opgiven; han kom sig dog igen, men var endnu sengeliggende, da overfaldet skete. Dette stemmer ikke ret vel med samtalen ved Randers strand og det straks efter, samme nat eller den følgende dag, udførte overfald. Og denne umiddelbare sammenhæng er her ikke tilfældig; thi kun dét, at hævn følger umiddelbart på fornærmelsen og undsigelsen, kan poetisk og historisk motivere, at Nils henvender sig til

¹⁾ Danske kæmpeviser (1847) s. 66.

sine huskarle, således som flokken netop er sammensat i det øjeblik; nogle dages betænkningstid vilde jo medføre en anden fremgangsmåde, et valg af deltagere og en vragen indenfor den tilfældige flok. Jeg ser her helt bort fra de historiske kilders efter min mening bestemt afvigende opgivelse¹⁾.

Dernæst foregår toget til Randers om dagen, i fuldt optog, hvad der jo forrykker hele handlingens karakter. Så er der den forunderlige list at vende hestekoene, der er meningsløs, både fordi hestene ikke medtages til gerningsstedet, og fordi en sådan forholdsregel om dagen måtte henlede folks opmærksomhed på denne ryttertrop som en flok dårer eller forbrydere.

Forholdet med Randers bro er i realistisk belysning simpelthen en umulighed. Nils Ebbesen kan ikke være uvidende om, at tilbagetoget over denne bro er hans eneste chance for at slippe godt fra dette foretagende, og det kan ikke være en enkelt drengs påfund, ligesom det ikke kan være hans værk, at broen kastes i vandet. Denne fremstilling er kun mulig, fordi visen slet ikke kommer ind på den historiske situation i Randers, men holder denne i tåget ubestemthed. Nils Ebbesen træffer greven i et ubevogtet hus; han har tid nok til først at forsøge en list, og, da den mislykkes, at bryde ind til sin

¹⁾ Herom i det følgende. Hvad notisen i den såkaldte Sjællandske krønike (Scr. r. D VI 524) angår: quem (N. E.) ipse (comes) prius diffidaverat (at greven forud for drabet havde undsagt Nils), da tror jeg ikke, at man tør tillægge denne kilde synderlig betydning om en begivenhed, som øjensynligt ligger den fjernt i rum, næppe heller umiddelbart nær i tid; den henfører f. eks. heltens fald til 1342. (Sml. D. Schäfer, Dän. Ann. u. Chr., s. 67.) Havde en undsigelse fundet sted, måtte vel de nøjagtigere samtidige optegnelser have nævnt det. For opfattelsen af visen er det jo ligegyldigt.

fjende, der føler sig afmægtig overfor ham. Der forhandles nu om, at han skal nøjes med at betragte greven som sin fange og altså føre ham bort med sig ud af byen o. s. v. Når vi nu véd, at Gert dengang havde en hær på 4000 mand omkring sig¹⁾, og at Nils møder med 47 mand midt inde i fjendens lejr; at greven kaldte folk til sig ud af vinduet, skønt det var den vanskeligste tid af døgnet, lige før daggry, — så er den frejdighed, hvormed digteren tilmed henlægger en sådan scene til midt om dagen, i sandhed imponerende. At han så endda lader heltene trække sig tilbage med trommehvirvel gennem byen, synes at nærme sig til det burleske²⁾. Endnu kommer kampen med Ove Hase, for yderligere at forsinke tilbagetoget, og endelig overraskelsen med den fallende bro!

Der skal i sandhed en stærk konstitution til at kalde dette for en historisk fortælling eller endog finde, at det „virker ved en indre sandsynligheds magt og en mærkelig talende anskuelighed, hvorhos den (skildringen), hvad der er vitterligt for alle, ikke har nogen kilde imod sig, der kunde bestemt bestride dens rigtighed“. Det forekommer mig, at man snarere kunde sige, at visen i denne blandede form og sammenholdt med de historiske efterretninger segner under sine indre modsigelsers og umuligheders vægt. —

¹⁾ Ser. r. D. II 392.

²⁾ Også den oprindelige vise har trommen (B 51), men her har den sin naturlige plads. Her må det fuldbyrdede drab forkynnes for de sovende vægtene, og ridderen er sikker nok på al ligevel at kunne undslippe i natten, da hestenes vendte sko snart vil vildlede forfølgerne: man vil følge de spor, der vender udad fra gården, skønt de i virkeligheden viser den vej, han kom, medens han undviger ad den vej, hvis spor vender indad.

For at få det rette blik for Nils Ebbesens-visens oprindelige anlæg, er det imidlertid nødvendigt at løsrive sig fra disse pinlige detaljer. Den bør først og fornemmelig sammenstilles med Marsk Stig-viserne, af hvilke den, som jeg tidligere i korte træk har påvist, er en efterligning.

Fortællingen i den kortere Marsk Stig-vise er denne: Marsken drager på kongens bud i ledning; men medens han er borte, forfører kongen hans hustru. Han kommer hjem, fru Mettelil modtager ham med gråd og opfordrer ham til hævn:

22. Det var unge hr. marsk Stig,
han råber over al sin gård:
„I stander op nu, alle mine mænd!
I drage eders brynjer på!“

24. Det var konning Erik,
han ud af vinduet så:
„hisset ser jeg hr. marsk Stig,
han holder på gangen grå.“

Det kommer derefter til forhandlinger, som ender med kongens drab og marskens landflygtighed.

Den længere vise udmaler dette med det højeste mesterskab, idet den foruden de i den kortere givne motiver også benytter og omdanner dem i en helt forskellig sang: „nu stander landet i våde“. Fortællingens gang er her denne: Marsken har onde drømme, som hans hustru, fru Ingeborg, søger at bortforklare; han drager i ledning, kongen forfører hende, og hun ægger sin mand til hævn. Denne henvender sig da til kongen „på bredden ting“, de kommer i ordstrid, og det ender med en undsigelse. Nu kommer hans hustrus frænde, ung Rane, marsk Stig til hjælp; kongen lokkes på jagten

til en ensom hytte, hvis gådefulde beboerske spår hans nære død, og derfra til Finnerup lade. Af frygt for marsken beder kongen Rane lukke døren vel, men denne sviger ham og lader den være åben. Næppe er de komne til ro, før „fru Ingeborgs bud“ banker på, og „de“ kaster sig over den dårlig skjulte konge; det er marsken og hans svende. Derefter følger scenerne på Skanderborg, hvor drabet forkyndes for dronningen, og med den hævnede hustru i „hans egen gård“; endelig landflygtigheden og opførelsen af Hjelm.

Nils Ebbesens-visen svarer led for led til dette viseemne, kun at den er fyldigere end den ældre, mindre rig end den yngre form. Indledningen er en kort fremhævelse af en ond spådom om grevens færd til Danmark; samtalerne ved Randers strand og i „hans egen gård“ står jævne med Stigs undsigelse på tinge og hans hustrus opfordring til hævn; at de kommer i den modsatte orden, har jo sin grund i den simplere handling, i hvilken fornærmelsen ligger i selve samtalen, ikke forud for den. Riddet til grevens gård, drabet og undsigelsen har de samme træk som marskens overfald i Finnerup, kun simplere og kortere¹⁾. Men hvad der er hovedsagen, grundopfattelsen er den selv samme: det er en enkelt adelsmand, der, efterat være fornærmet af sin overmand, undsiger ham og fælder ham ved et overfald i forening med sine svende. Dette hovedpunkt kan vi ikke komme bort fra.

Og hvad melder så historien om kong Eriks drab? Rigets højeste domstol dømte 9 navngivne adelsmænd

¹⁾ Der ses her helt bort fra en æstetisk vurdering af de i det enkelte helt forskellige og mesterlig skildrede scener i N. E. visen.

skyldige i det; de opregnes efter rang, så vi intet kan slutte af den orden, hvori dommen eller krønikerne nævner dem, grev Jakob af Halland var den fornemste, derefter kom marsken (Stig), derefter de andre riddere, endelig de menige adelsmænd. Senere blev det godtgjort, at marsken slet ikke havde været med i Finnerup.

Af hvilken grund skal da visens fremstilling stå til troende, når den på samme måde gør Nils Ebbesen med sine svende til handlingens eneste bærer i Randers, medens det er vitterligt og uimodsigeligt, at Marsk Stig-visen til trods for sin samtidighed er uhistorisk? Nils Ebbesens-visen står i alle henseender tilbage for den om marsken; den betegner, som jeg alt tidligere har holdt på, en begyndende nedgang i visedigtningen; hvis den er samtidig, er den i alle tilfælde overleveret i en mangelfuld og tvetydig form, og den har talrige træk, som den umulig kan have hentet fra det virkelige liv. Af hvad grund skal vi da tro dens påstand om, at N. E. stod ene med sin bedrift, medens ingen drister sig til at sige det samme om Stig Andersen?

Grunden til, at man så nødig vil opgive den nedarvede forestilling om overfaldet i Randers, er selvfølgelig den, at medens de samtidige kilder tvinger os til at opgive Marsk Stig-visernes fremstilling, giver de fattigere kilder om Nils Ebbesen, hvis sag jo ikke blev pådømt af nogen domstol, færre og formentlig mindre tvingende tilknytningspunkter. Vi skal nu se, om der dog ikke i disse fattige kilder findes tilstrækkelige indicier til at slå fast, at det forholdt sig med Nils Ebbesen som med Stig Andersen, at han kun var én af flere hovedmænd i sin bedrift, og at drabsmændene i Randers ikke kom som enkeltmands svende, men som frie fæller i en politisk sammenslutning.

Den samtidige danske krønike siger, at Nils Ebbesen kom til Randers med 47 „socii“, fæller, ledsagere; dette udtryk udelukker vel ikke muligheden af at forstå det som tjenere, men det ligger dog langt nærmere at forstå det som selvstændige mænd, der har underkastet sig hans førerskab. Den lybske krønike udtaler sig dog langt tydeligere: „Do de Denen horden, dat de greve ghenesen was, do sammelden sik erer wol sestich kundighe man; de quemen to Randorshus in der nacht des sonnabendes vor judica.“ Her er det umuligt at tænke på de svende, der tjener i enkelt mands gård; det er „60 kyndige mænd“ „af de danske“, der „samler sig“. Ordet „kundighe“ har jeg ment skulde særlig betyde „stedkendte“; det kan dog også meget vel, som prof. St. foretrækker, være „listig“ e. l.; ligeledes betyder det „bekendt“¹⁾. Men hvilken betydning man end her vil tillægge det, er det øjensynligt, at disse mænd betegnes med en fælles egenskab, som på en eller anden måde udmærkede (eller skænmede) dem og gjorde dem skikkede til deres forehavende. Det er altså ikke en tilfældig, men en udvalgt samling af mænd. Med udtrykket „sammelden sik“, kan jævnføres hvad der fortælles om sørøverne: „dusse gesellen, de sik so vorsammelden, dewile se nicht up besoldunge dehneden, sondern up der egne eventuhre, nöhmuden se sik Victalien Broders“ (s. 494); det er de enkelte uafhængige mænd, der også her danner et frit broderskab til fælles foretagender.

Hvorledes vil man desuden tænke sig, at et sådant overfald under de givne forhold sættes i værk? De kommer ind i byen som vagthold, altså vel i mindre

¹⁾ Samme forfatter (Detmar, ved Grautoff), I 222: he jagede sinen wech, de eme kundich was.

delinger, og de samles i et stenhus for herfra at skride til angreb i det belejlige øjeblik. Hvad var det for et hus? Var der store huse, tilmed stenhuse i Randers, som ikke var belagte med indkvartering under en besættelse af 4000 mand, af hvilke dog vel så mange som mulig søgte bolig i byen? Hvorledes kunde da dette stenhus i hemmelighed holdes rede til dem, så de ikke opdagedes i utide? De må dog vel her have haft medvidere og have forberedt alt i tide. Og broens planker; skulde de kastes i vandet under et tilbagetog, måtte dette dog vel også være forberedt. Når den danske krønike fortæller, at Nils ved sit overfald havde 47 fæller, medens den lybske oplyser, at c. 60 danske samlede sig, kan forskellen i disse opgivelser måske bero på, at den sidste tæller også de bymænd med, der var indviede i planen og udførte deres del af den fælles bedrift.

Vi skal nu se, hvilke træk andre samtidige kilder indeholder til oplysning af dette forhold.

Ved forliget i Spandau, 3 uger efter drabet, måtte den vordende konge Valdemar love ikke at forsvare dem, „de greue Gerharde gemordet hebben, unde scholn ire vient wesen und alle der de se vordeidingen“. Ved mødet i Lybek efter påske påstår grevens sønner, at hertug Valdemar af Sønderjylland var medvider i deres faders død: „dat he hedde mede beweten eres vaders dot, greven Gherdes, unde hedde untholden de mordere to Sunderborch uppe sime hus“. Det måtte han fralægge sig med ed, efter den nedsatte voldgiftsrets kendelse. Hele denne forhandling med anklage, forsvar og dom er jo fuldstændig umulig, hvis visens fremstilling er rigtig og der er tale om enkelt mands pludselige hævn. I drabssagen 1286—87 er der aldrig tale om andre end

standspersoner; de svende eller drenge, der kan være brugte ved udførelsen, ligger under det niveau, hvorpå slige sager føres. Når der derfor fortælles, at Holstenerne efter sejren ved Skanderborg, 2. Nov. 1340, hævnede sig på drabsmændene, må der også være tænkt på bekendte standspersoner: „darmede blef dot ere hovetman, de greven Gherde morde, unde tve sine brodere; de worden sat al dot uppe hoghe rade mit den anderen, de darmede weren. Also warde wroken de vrome doghentaftighe greve Ghert.“

Så kommer endelig det af Hvidtfeld anførte brev fra 1351, hvis formentlig rette betydning jeg først har eftervist i min artikel i „Biografisk leksikon“: „Dog finder jeg af en kvittans, som greve Henrik og greve Klavs have udgivet år 1351 til her Johan Limbek, at han haver betalt dem 500 mark lyske, som han haver annammet af her Sti Andersson, og han haver sonet fore, om deres faders død, hvorfore de kvitlader forskrevne her Johan Limbek, dog at her Sti Andersson hannem betaler igen“¹⁾. Senere kommer han tilbage til dette brev og opgiver dets datum, d. 16. Oktober (s. 505). Denne „sone“ må sættes i forbindelse med de samtidige politiske begivenheder. I det nævnte år kom det nemlig til et brud mellem kong Valdemar og de jyske stormænd, der nu sluttede forbund med greverne, deres hidtilværende modstandere. Henimod årets slutning søgte man at komme til et forlig med kongen på et møde i Kalundborg; men det mislykkedes. Den omtalte sone falder altså sammen med forbundet mellem greven og den jyske adel og

¹⁾ Hvidtfeld I 469. Han tilføjer: „hvilket er et tegn til, at Nils Ebbesens slægt og venner have måt bøde for samme greve, han ihjelslog“.

herved bliver den da også først forståelig. Der kunde jo ikke være tale om at betale bøder for mænd, som var faldne på deres gerninger, altså i dette tilfælde Nils Ebbesen og de andre drabsmænd, som faldt og blev lagte på hjul ved Skanderborg. Når greverne alligevel holdt på, at der måtte gå en sone m. h. t. grevens drab forud for et forbund, så viser det bedre end noget andet, at det var adelen i Jylland som stand, der kendtes solidarisk ansvarlig for grevens drab. Og dette har da formentlig også fået sit udtryk ved den foretagne sone, idet Stig Andersen til Bjørnholm, fordum grev Gerts marsk i Jylland og som sådan adelens naturlige repræsentant¹⁾, forpligtede sig til at betale 500 mark til Johan Limbek af Søgård og Trøjborg på grevens vegne. --- Når hr. Thiset af den forholdsvis ikke betydelige „mandebod“ slutter, at deltagerne i drabet har været uanselige mænd og, selv om de var adelsmænd, snarest har stået i tjenesteforhold til Nils Ebbesen (II 649), så ligger der heri den misforståelse, at der var tale om en mandebod i almindelig forstand. Dertil kunde den jyske adel sikkert ikke bringes, at anerkende, at der skulde bødes fyrstelig mandebod for den (efter deres påstand) i åben fejde dræbte greve; en sådan indrømmelse vilde have været en ydmygelse, som greverne ingen midler havde til at tilføje deres tidligere modstandere. Der kunde derimod nok være tale om at give dem nogen oprejsning for at få en sag bilagt, der stod i vejen for et forbund, og det var da naturligt, at repræsentanterne for den jyske og den holstenske adel enedes om en sone, en mindre, rund sum, ved hvilken

¹⁾ Hist. tidsskrift, 4. række, III, 604 fl.

dette mellemværende blev afsluttet uden at de to korporationer for fremtiden kunde lade hinanden noget høre i den anledning.

Ingen kan som bekendt være dommer i sin egen sag, og således kan jeg jo heller ikke gøre fordring på her at have det sidste ord. Men jeg kan ikke nægte, at det forekommer mig mærkeligt, at historikere af fag med alle de anførte kendsgerninger for øje kan foretrække visens opfattelse af Nils Ebbesen for alle andre kilder, samtidig med at de nødes til at forkaste visen om Stig Andersen og drabet i Finnerup lade.

Ved siden af de i det foregående omhandlede spørgsmål har det vistnok kun liden interesse, hvad der ud over den historiske bedrift kan vides om Nils Ebbesen. Da dette imidlertid er blevet stærkt fremdraget i anledning af et par linjer i min fremstilling i „Biografisk leksikon“, skal jeg ikke unddrage mig den forpligtelse også i den henseende at forklare mig nærmere, så meget mere, som jeg godt forstår den fortrydelse, hvormed man altid er vidne til kuldkastelsen af et formentlig vel sammenlønret og smukt opført hus.

Det er hr. arkivsekretær Thiset, som fra først af har optaget dette spørgsmål til nærmere behandling i et par afhandlinger om Nils Ebbesens slægtskabsforhold og formentlige forekomst i et par breve fra Vendelbo sysselting¹⁾. Ingen kan være mere villig end jeg til at erkende hr. Thisets omfangsrige og sikre kundskabsfylde i retning af dansk adelsgenealogi og hvad dermed står i

¹⁾ Hist. tidsskrift, 5. række V og 6. række II.

forbindelse; jeg behøver næppe i den henseende at bruge mange forsikringer, da omstændighederne har givet mig lejlighed til i gerningen at anerkende hans virksomhed. Men selv den bedst underrettedes kundskab stanser dér, hvor kilderne svigter, og hr. Thiset har ikke med held bestået den fristelse, som synes så uimodståelig for genealoger, at ville vide mere, endog ikke så lidt mere, end kilderne tilsteder. Vor adelsgenealogi har et stort og taknemligt virkefelt i de sidste 4 århundreder; længere tilbage begynder det at gå trangt, og i midten af det 14. århundrede er de kendte navne og især de kendte slægtskabsforhold så få¹⁾, at der udkræves en meget alvorlig selvbegrænsning for ikke her at fare vild, på samme måde som de bedst udrustede videnskabsmænd i forrige århundrede gjorde for den fjernere middelalders, eller de endnu ældre for oldtidens vedkommende.

Hvad nu særlig hr. Thisets afhandling om Nils Ebbesen angår, da lider den uimodsigeligt af to fejl: mangelen på forståelse af de vanskeligheder, der er forbundne med kildernes, særlig folkevisens rette vurdering, og det frie spillerum, der i den gives alle hånde formodninger og slutningsrækker m. h. t. slægtskabsforhold, traditioner osv. At prof. Steenstrup slutter sig til hans hele bevisførelse og dens resultater, forandrer selvfølgelig ikke dette forhold.

¹⁾ Thiset siger selv (5. V. 444): „En nøjere kritik vil da også vise, at alle vore stamtavler i virkeligheden ere temmelig ens; de ere fyldige og pålidelige for tiden efter 1450, hvorimod de kun for de færreste slægters vedkommende række ud over denne tid, og de efterretninger, de da bringe, ere lige sparsomme i omfang som i indhold.“

Det første spørgsmål, der her må besvares, er da dette, om den i to aktstykker, henholdsvis fra 1343 og 1347, nævnte Nils Ebbesen er den historiske helt af dette navn, eller ikke¹⁾.

Brevet fra 1347 er et vidnesbyrd fra Vendelbo sysselting, i hvilket der udsiges, at Esger Ebbesen Krog på samme ting på Nils Ebbesens arvingers vegne pantsatte visse gårde til Torkel Hval for 23 mark sølv, hvorimod denne omvendt oplod den førstnævnte på Nils Ebbesens børns vegne andet gods, som forhen var tilskødet en vis Lamin Jakobsen på Nils Ebbesens vegne, medens han skulde beholde andet, af denne sidste modtaget gods.

Brevet fra 1343 er ligeledes et vidnesbyrd fra Vendelbo sysselting, udstedt af Torkel Hval, og gående ud på, at denne førte fyldestgørende tingsvidne på at have tilskødet en vis Lamin på Nils Ebbesens vegne visse gårde på det vilkår, at Nils Ebbesen skulde yde ham fuldt vederlag i andet gods, efter to navngivne og tilstedeværende ridderses skøn. Gjorde han ikke det, skulde handelen gå tilbage. De her nævnte gårde (Arnstorp og Smidstorp) er de samme, som 1347 af Torkel Hval tilskødes Nils Ebbesens børn.

Det er tilvisse en fristende lejlighed til at få den historiske Nils Ebbesen anbragt på en stamtavle, der her frembyder sig, og enhver vil kunne forstå, at en nidkær genealog giver efter for den. Det forekommer mig dog, at alt for store betænkeligheder her er at overvinde til at man kan indlade sig på dette forsøg. Først den, at brevet af 1343 vanskeligt kan forstås anderledes end at Nils Ebbesen dengang endnu er i live.

¹⁾ Brevene findes trykte i Danske magazin, 3. række V 86 fl.

Læses dette brev uden forudfattet mening om de deri optrædende personer, vil ingen falde på at tro, at den nævnte Nils er død; der siges ikke blot ikke noget derom, men hele den betingede form, hvori opfyldelsen af det givne løfte omtales, viser at spørgsmålet endnu er åbent. Hvorfor i al verden skulde Torkel Hval også have ventet i over 2 år efter Nils's død med at få den sluttede aftale bekræftet, når det gjaldt om at sikre sig overfor arvingerne? thi at der ikke i de år skulde have været holdt ting på grund af politiske uroligheder, som hr. Thiset mener, beror på en fuldstændig miskendelse af de historiske forhold, vel særlig i denne egn, der fra sommeren 1340 var i kongens fredelige besiddelse. Tingsvidnet synes ganske simpelt at være taget enten for at afhjemle en nylig ikke på tinge foretagen handel, eller fordi Nils Ebbesen nu vilde unddrage sig sin forpligtelse, vel snarest det sidste. Havde han derimod nu været død, måtte vel forpligtelsens overgang til børnene have været antydet. Sammenholder man de to breve, synes det klart, at der 1343 har været strid om handelen, medens denne bringes til udførelse på børnenes vegne efter hans død 1347.

Det må dog indrømmes, at selv det meget usandsynlige ikke er umuligt, og det kan derfor ikke med sikkerhed påstås, at den i brevet nævnte Nils Ebbesen ikke alt var død før 1343. Men der måtte da føres et stærkt sandsynlighedsbevis for, at denne mand er helten fra Randers, som faldt 1340.

Hr. Thiset anfører i den retning først navnets sjældenhed, eller, som det første gang hed, det enestående navn. I den anden afhandling er der alt kommen en,

måske to N. E. til ¹⁾), og Tyge Becker mener, at det var almindeligt. Både Nils og Ebbe (Jep, d. e. Jakob, i det senere folkesprog) forekommer i alle tilfælde hyppigt nok. Men i alle tilfælde er det alt for voveligt at drage slutninger af denne art. Mon nogen har en bestemt forestilling om, hvor stor en brøkdel af de samtidige voksne adelsmænd vi overhoved kender af navn? Der var dengang vel næppe det sogn, som ikke havde en eller flere „hovgårde“, og der var 1100 sogne i Jylland; selv om nu mange af disse gårde var forenede på enkelte stormænds hænder, så fandtes der jo også talrige „yngre sønner“ uden sædegårde. Af et brev fra 1358 ses det, at der fra Als og Sundved var mødt henved 40 adelsmænd i Sønderborg, men dette område er kun en tresindstyvende del af Nørrejylland. Det forekommer mig da indlysende, at navnets sjældenhed ingen støtte kan yde for undersøgelsen.

Men, siges der så videre, navnene Povl Glob, Anders Frost og Ove Hase, der forekommer i visen, tilhører den slægtkreds, som brevenes Nils Ebbesen repræsenterer, nemlig Strangesønnerne. Værdien af det store arbejde, hr. Thiset har gjort for at oprede disse forhold, skal ingenlunde miskendes; men jeg tør dog ikke i denne forbindelse tilkægte det nogen større vægt. Povl Glob nævnes 1347 som en af forloverne for Nils Ebbesen og menes at være beslægtet med ham; en Strange Ebbesen, hvis forhold til Nils dog er aldeles ukendt, siges nemlig i „slægtebøger“ at have været gift med „Oluf Globbs datter“, og en Eler Eلسen, der henføres til

¹⁾ H. T. 6 r. II 665: 1365 på Rinds herredsting; 1377 kong Olavs håndfastning. I brevet fra 1347 er der en Ebbe Nilssen, som ikke er søn af hovedmanden N. E.

Strangesønnernes slægt, tog arv sammen med Povl Glob. Disse beviser forekommer mig egenlig ikke at sige meget. Anders Frost fører derimod selv Strangesønnernes segl¹⁾ og Ove Hases datter antages med en høj grad af sandsynlighed at have været gift med en mand af denne slægt.

Men hvilken betydning har så dette for visen om Nils Ebbesen?

„Her Bugge“, d. e. Nils Bugge på Vosborg, senere på Hald, nævnes i denne uden at bringes i personligt forhold til helten. Greven vil dutte denne på, at han har været i Bugges gård med 100 mænd, men Nils afviser det som en usand bagvaskelse. Derpå vil han have ham til at ride til samme Bugge i sit ærende, thi denne har undsagt ham; han tror altså forsikringen om, at der ingen lønlig forbindelse er imellem dem, og det samme er digterens tanke. I samtalens løb sigtes endvidere Povl Glob og Anders Frost for at stå i ledtog med Bugge og at have undsagt greven, og tilsidst beskylder denne Nils Ebbesen for det samme. Nils gør harmfuldt indsigelse, både for sit eget vedkommende og for de andre: de har haft ret til at opsige ham deres tjeneste. På dette spørgsmål kommer det så til et brud.

Men der ligger jo da slet intet i disse navne andet end at det er bekendte jyske adelsmænd; de bringes ikke i noget personligt forhold til Nils Ebbesen. Det er sikkert ikke tilfældigt, at navnene betegner særlig fremragende mænd, dog så vidt det ses, snarest fra en noget senere tid: Povl Glob hørte til de rigeste og mægtigste

¹⁾ Danmarks adels årbog 1888, s. 63, 66, 69.

mænd i Ty og Vendsyssel, Anders Frost blev senere ridder og marsk, og Nils Bugge er bekendt nok som fører i kampen mod kongen 1351 og senere. Det er jo til denne eller snarere en noget senere tid, vi må henføre visen om Nils Ebbesen, hvis samtidigheden kan fastholdes; derpå tyder de mindre historiske forsyndelser, selv dér hvor forfatteren ingen interesse har af at til-danne sit emne, ligesom man også må tænke sig i det mindste nogen tid hengået efter begivenheden, for den kan omdigtes med en stærk tendens¹⁾. Hvad under da, at disse navne alt bringes ind i fortællingen fra 1340, hvad enten de har haft med den at gøre eller ej. Der kan intet sluttes af disse navnes forekomst i visen om et personligt eller slægtskabsforhold til den historiske Nils Ebbesen.

Med Ove Hase forholder det sig anderledes. Efter den samtidige lybske krønike faldt der på Nils Ebbesens vej ud af byen en tysk ridder ved navn Henrik van Vittinghoven, hvis herberge var i nærheden. Den danske krønike siger, at der faldt to bekendte riddere foruden andre, men deres navne nævnes ikke. Endelig fortæller den i året 1448 skrevne holstenske krønike, at den ridder, som faldt, var en Jyde ved navn Hase.

Det er bekendt, at denne krønike vrimler af upå-

¹⁾ B 44 (= A 48) siger N. E.: „Kolding er bestoldet og Ribe det er brændt“, hvad der skal være en glædelig tidende for greven; men begge disse slotte var 1340 i hans hånd. — Reinhardt: Valdemar Atterdag, s. 200: „Den anskuelse om herremandens personlige selvbestemmelsesret, som kæmpevisen lægger N. E. i munden under hans ordveksel med grev Gert, turde i virkeligheden have været et udtryk for den jydsk adels opfattelse af sin stilling ikke blot lige overfor den fremmede panthaver, men desværre også lige overfor den nationale konge.“

lidelige overleveringer og aldeles forvanskede beretninger, og den har da også på dette sted en gal datum (18. Marts istedenfor 1. April). Men det navn, den giver den danske helt, „Negels Jebssis“, tyder på en dansk kilde, og navnet Hase stammer da vel fra den samme, medens andre træk er holstensk bagtalelse. Om denne danske kilde nu er visen — der dog ikke har navnet Jebses eller Jepsen — eller en anden senere tradition, kan vel næppe afgøres; da imidlertid den hele episode i visen gør bestemt indtryk af at være et senere påhæng, er det måske det sandsynligste, at de to opbevarede efterretninger har en fælles ældre kilde.

Men lad os gå ud fra, at viserne er samtidige, og at den form, hvori Ove Hase kaldes Nils Ebbesens „svoger“ er den rette, hvad beviser så dette for den sidstes vedkommende? Selv om de to var beslægtede ved giftermål, hvad jo svoger betyder, så siger dette jo intet om, på hvilken af de mange mulige måder det fandt sted. Navnet Hase (eller rettere Has) findes som bekendt i et af håndskrifterne, de andre har Hals (Kalles); men denne tekst, der altså vel skulde være den mest pålidelige, lader ridderen sige, at han „har Nils's frænke“ (G 51). Efter hr. Thiset skulde slægtskabet med Strangesønnerne imidlertid hidrøre fra, at Ove Hases datter var gift med en mand af denne slægt. — Tingen er, at vi véd så grumme lidt om alle disse forhold og at det materiale, vi har til en nærmere bestemmelse, de indbyrdes uenige visetekster (D kalder ham „søstersøn“), er så slet som vel muligt.

Men, hedder det videre, efter gamle optegnelser tilhørte den historiske Nils Ebbesen slægten Strangesøn eller Bild (der førte samme våben). Andre optegnelser

henførte ham imidlertid til slægten Galt¹⁾. Det forekommer mig, at man her er inde på gyngende grund. Da der i begyndelsen af det 14. århundrede ofte nævnes en Ebbe Galt, kan man have taget anledning deraf til at gøre Nils til hans søn, og da der noget senere bevislig var en Nils Ebbesen af slægten Bild, har det måske været nok til at sætte ham ind i denne familie. Efter det af hr. Thiset fremdragne tror jeg dog, at man bør foretrække at tænke på den sidste som Nils Ebbesens slægt; men i virkeligheden vides der intet herom og endnu mindre følger deraf, at det er manden fra 1343 og 1347. For yderligere at vise det aldeles usandsynlige heri, skal jeg nu gå over til at fremdrage de træk i det om Nils Ebbesen overleverede, som tyder i en helt anden retning end ad Vendsyssel til.

Her kan da først med rette gøres gældende, at al sandsynlighed taler imod, at en mand fra landet nord for fjorden skulde have sat sig i spidsen for et foretagende som det pågældende; man kender jo Vendelboernes forhold i tidligere tid og deres hele undtagelsesstilling. Vel kan adelen ikke i den henseende have været så énsidig stillet som almuen; men det vilde dog have været højst besynderligt, om en mand fra Vendsyssel skulde have stået i spidsen for en sammenslutning af mange mænd i Randerseggen, som først og fremmest måtte have en ubetinget tillid og fortrøstning til deres fører ved dette tilsyneladende afsindige foretagende. Lige så besynderligt vilde det være, om en Vendelbo havde følt sig kaldet til at vove sit liv på denne bedrift, så længe greven ikke var kommen ham og hans syssel

¹⁾ Hist. tidsskrift 5. V. 448, 454. — 6. II. 661. Langebek holdt ham for en Galt (D. Atlas IV. 15. 363).

nærmere på livet. Jeg tror, enhver Jyde vil være enig med mig i, at Nils Ebbesen og hans fæller må have hørt til dem, der rent lokalt følte sig kaldede til at bringe denne sag i orden¹⁾.

Det samme har visens digter forudsat. Greven spørger Niels (B 6):

hvor så lide de Sønderjyder
og så dine rige frænder?

Jeg har alt tidligere henpeget på, hvor karakterløst dette spørgsmål falder i de andre opskrifter forandring til „Nørrejyder“ o. l. Der er jo ikke tale om folk i hertugdømmet, men om de Jyder, der bor sønden for „Randers strand“; om dem spørger greven ganske naturligt en mand, der hører hjemme iblandt dem, og som har sine frænder i de egne.

Endvidere har et vildfarende, tilfældig opbevaret vers, som før nævnt, det træk, at N. E., straks efter at have rådført sig med sin hustru, rider til Bygholm ved Horsens for at „byde Knud Ebbesen ud“; man kan sikkert ikke andet end gå ud fra, at dette netop er en af de „rige frænder“, der nu skal tages på råd; to brødre faldt jo med ham ved Skanderborg. At drabsmændene forlader Randers over broen sydpå, var påbudt af omstændighederne; men den danske krønike siger, at de også kom ind i byen sønderfra (villam per pontem intravit, Ser. r. D. II 392); for denne forfatters bevidsthed må det også have stået, at Nils hørte hjemme syd for byen.

Om den historiske Nils Ebbesen haves der da også i virkeligheden udenfor de skriftlige kilder og folke-

¹⁾ Uden al tvivl var den ene af grevens sønner kommen længere nordpå; det vilde vistnok have ligget nærmere for Vendelboerne at tage sig af ham.

viser kun en eneste gammel og pålidelig efterretning, nemlig den lokale overlevering om hans hjemsted i Noring Ris ved Frisenborg. Hr. Thiset søger at gøre denne tradition tvivlsom og berøve den al betydning, men den slægttavle-gymnastik, hvormed sagens simple sammenhæng skydes i baggrunden, er her uden al værdi¹⁾.

Allerede Svend Grundtvig har slående eftervist, at det beror på en senere tids løse literære kombinationer, når man har villet fremstille sagen således, som om der var to forskellige overleveringer om Nils Ebbesens hjemstavn. Kun „Noring Ris hovgård“ i Folby sogn og det derværende voldsted udpeges af en ældgammel tradition, men for dens vedkommende er vidnesbyrdene til gengæld mange og gode. Først er der sognepræstens indberetning til Ole Worm af år 1623:

„Gamle bønder siger, efter deres forfædres sagn, at udi Sabro herred på en gård udi Ris, liggende i Folby sogn, som kaldes hovgård (Hoffgård), skulde have boet Nils Jepssøn, som ihjelslog greve Gert udi Randers, hvorom i kæmpeviserne: hos samme gård ses endnu

¹⁾ Th. viser (s. 663), at „Noringris hovgård“ 1647 med andet bondergods solgtes af fru Marie Belov, og han fortsætter da: „går jeg ud fra, at fru M. B. har arvet dette gods efter sin moder Lisbet Skram, denne atter efter sin fader Lavrids Skram og farfader Erik Skram, som kan have fået det efter sin moder Anna Gyrstinge, hvis fader Oluf Mortensen mulig har arvet det efter sin moder Johanne Nilsdatter, der atter kan have haft dette gods efter sin fader hr. Nils Kristjernsen til Kølby, hvis fader igen var hr. Kristjern Nilssen,“ — og der endes så med dennes fader Nils Sebbesen, i 14. århundrede, som kan have givet anledning til sagnet om Nils Ebbesen! Dette ganske vist på sin vis forbavsende behændighedsstykke tager prof. Steenstrup au sérieux: „Endelig har hr. Thiset gjort det ikke usandsynligt, at Nørringris (d. e. Noringris) — ejedes af en Nils Sebbesen“ o. s. v. (s. 314).

store grøfter og gamle rudera, hvor synes nogen bygning at have standen.“¹⁾

S. Grundtvig gør med rette opmærksom på, at der intet „literært“ er i denne optegnelse; præsten véd ikke af, at stedet hos Hvidtfeld kaldes Nørreris, ellers måtte han jo have bemærket det for at fjerne en nærliggende betænkelighed hos Worm, når gården her kun kaldes Ris; han henviser kun til kæmpeviserne og bruger samme navn for helten som Vedel, der ikke nævner gården. At dette sagn skulde have haft nogen tilknytning i den daværende ejers opstigende familieforhold, er der intet spor til. Men ved de udtryk, præsten bruger, føres overleveringen langt op i det 16. århundrede.

Denne selvstændige, af litteraturen uberørte tradition mødes med efterretningen hos Kornelius Hamsfort, der kalder drabsmanden „Nicolaus Jepsøn de Norengrise“²⁾, ligesom gården på det eneste sted, hvor nogen vise nævner den, kaldes „Norinsris“ (A 67). Hvidtfeld derimod har som bekendt Nørreris, en form, som også har indsneget sig i nyere afskrifter af en optegnelse af Hamsfort³⁾. Ingen vil dog kunne miskende, at overgangen (ved fejlhuskning) fra Noring til Nørre i et stednavn er meget let at forklare, medens den modsatte er så godt som umulig. Men af disse samstemmende vidnesbyrd er det klart, at overleveringen i det 16. århundrede opgav Noring ris som Nils Ebbesens hjemstavn.

Navneformen Nørreris, der ved Hvidtfeld kom ind i

¹⁾ S. Grundtvigs folkeviser, III 490. Danske samlinger, 2. r. VI 151.

²⁾ Ser. r. D. I 304. Han har fulgt den holstenske kronike (eller dens ældre danske kilde?) m. h. t. dagen, d. 18. Marts.

³⁾ Hvidtfeld I 467. Hamsforts Odense bispekrønike har i Ser. r. D. VII 230: Nørreris, men den ældre omhyggeligere udgave i Dän. Bibl. IX 418 har Norriis.

litteraturen længe før Noring, førte imidlertid i forrige århundrede til en literær sagdannelse, idet fortællingen om Nils Ebbesen da knyttedes til en gård af dette navn i Roum sogn, nordvest for Randers. Det nævnes efter S. Grundtvig første gang 1740 i en herredskrønne, dog således at forfatteren Testrup knytter heltens navn til en borgplads „Brattingsborg“, der da efter kæmpevisen bringes i forbindelse med Hald. Derefter er det kommen ind i Hofmans Fundationer, med udtrykkelig påberåbelse af navnet hos Hvidtfeld og idet den formentlige ejendomsgård (Nørreris) holdes ude fra denne borg (Brattingsborg), hvor N. E. skulde have „søgt sikkerhed“. Danske Atlas endelig fortæller, at „nogle holder for“, at N. E. var opkaldt efter denne bondegård, der ikke vides at have været herregård eller har spor af befæstning (IV 656, sml. 209).

Dertil kommer så de to breve med Nils Ebbesens navn, vedrørende gods i Åbo syssel, i hvilket Noring ris ligger. Det ene er udstedt på Åbo sysselting 1337 af selve Nils Ebbesen, der vedgår på anden mands vegne at have pantsat Stig Andersen noget gods; måske har Hvidtfeld kendt noget mere til denne sag, siden han fortæller, at Nils havde haft en trætte med Stig for greven, og at han havde følt sig forurettet ved en dom, som gik ham imod.

Det andet brev er et tingsvidne, udstedt på Viborg landsting 1338 og lydende på en tilskødning af gods, liggende i Åbo syssel¹⁾. —

Det forekommer mig i høj grad pietetsløst uden

¹⁾ Ældste danske arkivregistraturer III 365. — Det sidste brev findes i original i Rigsarkivet og i Langebeks diplomatarium; sml. Suhm XII 293.

mindste grund at opgive dette eneste sikre grundlag for en tilknytning af den historiske Nils Ebbesen til et bestemt sted, blot for at gribe efter en sæbeboble af en slægttavle. Kan heraldik og genealogi give os nye bidrag til oplysning om en af fædrelandets bedste sønner, vil det være alle velkomment; men når disse videnskaber under deres forsøg på at magte en måske uløselig opgave giver sig til at vende op og ned på historiske kilder, folkeviser, traditioner og dokumenter, så må de vises tilbage indenfor deres rette grænser. Det kan interessere os at få at vide, om Nils Ebbesen var en Strangesøn, og vi vil gerne tro det, når kun der tilvejebringes nogen sandsynlighed derfor; men vi vil sandelig ikke for den sags skyld opgive et eneste træk af det, vi forhen vidste eller endnu måtte kunne få sikker rede på.
